

معرفی برخی از پی‌آیندهای ارزشمند کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

■ مهران آشوری

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

■ مونا فهیمیان

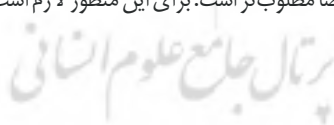
کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

■ ملیحه درخوش

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

مقدمه

پی‌آیندها یا نشریات ادواری^۱ بر اساس ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلواهریکن به منابع اطلاعاتی ادامه‌داری اطلاق می‌شود که به‌صورت متوالی و در قسمت‌های مجزا منتشر می‌شود؛ معمولاً شماره‌دار است و پایان از پیش تعیین‌شده‌ای ندارد. همچنین به‌صورت‌های مختلفی نظیر نسخه‌های چاپی، میکروفیش، میکروفیلم، لوح فشرده و برخط موجود است (میلارد، ۱۳۸۷، ص ۱). بنابراین پی‌آیندها شامل مجلات عمومی، مجلات تخصصی، مجلات الکترونیکی، راهنماهای ادامه‌دار، گزارشات سالانه، روزنامه‌ها، فروست‌تک‌نگاشت‌ها، انتشارات انجمن‌ها، صورت‌جلسات، خبرنامه‌ها، چکیده‌ها و سالنامه‌ها می‌شود. پی‌آیندها به‌اشکال متفاوتی منتشر می‌شوند؛ در گذشته، شکل چاپی بیش از همه مرسوم بوده است ولی امروزه پی‌آیندهای لوح فشرده و الکترونیکی از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. در این نوع مشکل کمبود جا و صحافی وجود ندارد. روی یک لوح فشرده تعداد بیشتری مجله قرار می‌گیرد که به‌مصور بودن یا نبودن مجله بستگی دارد. شماره‌های گذشته با تعداد بیشتری روی میکروفیلم یا میکروفیش ثبت می‌شوند و برای تهیه شماره‌های سالهای گذشته، استفاده از میکروفیش یا میکروفیلم به‌منظور صرفه‌جویی در فضا مطلوب‌تر است. برای این منظور لازم است تجهیزات مناسب برای استفاده از آنها نیز تهیه شود.

پی‌آیندها در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

این نوشتار سعی دارد بخش نشریات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران و فعالیت‌های انجام‌گرفته در این بخش را معرفی^۲ کند.

مجموعه نشریات این کتابخانه در سال ۱۳۴۶ با خریداری مجموعه جراید و مجلات مرحوم محمد رضانی بنیان نهاده شد.

بخش نشریات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران شامل دفتر بخش، تالار نشریات، مخزن فارسی و مخزن لاتین است. تقریباً کلیه امور نشریات اعم از آبونمان، تماس با ناشرین به‌منظور توجیه آنان برای ارسال نشریات به‌صورت واسپاری، پیگیری نشریات نرسیده، اعلام وصول به ناشر و وزارت ارشاد، کاردکس کردن، تهیه آرشیو، آماده‌کردن نشریات برای صحافی، فهرست‌نویسی، آماده‌سازی، ثبت نشریات، خرید روزنامه‌ها، ورود اطلاعات در سیستم جامع

کتابخانه‌های دانشگاه تهران و همکاری با بخش فراهم‌آوری در مورد تهیه شماره‌های کسری و ... در دفتر این بخش انجام می‌شود. تالار نشریات محل نگهداری و ارائه خدمات نشریات فارسی، لاتین و روزنامه‌ها است. در این تالار نشریات تا یک‌سال و روزنامه‌ها تا یک هفته نگهداری می‌شوند. کاربران می‌توانند از منابع تالار به‌صورت زیراکس استفاده کنند.

مخزن فارسی شامل روزنامه‌ها و مجلات صحافی‌شده به زبان‌های فارسی، عربی، ترکی آذربایجانی، کردی، اردو و پشتو است و به کلیه کاربران به‌صورت‌های مختلف اعم از نوشتن از روی اصل منبع، زیراکس و شکل الکترونیکی اطلاعات ارائه خدمات می‌کند.

مخزن لاتین شامل روزنامه‌ها و مجلات صحافی‌شده به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی، ایتالیایی، اسپانیایی، روسی، پرتغالی، ترکی، ژاپنی، چینی و ... است و به کلیه کاربران به‌صورت

زیراکس ارائه خدمات می‌کند.

در آرشیو روزنامه‌های کتابخانه مرکزی از قدیمی‌ترین روزنامه‌های منتشر شده در تهران و سایر شهرهای این سرزمین گرفته تا روزنامه‌هایی که توسط ایرانیان در خارج از مرزهای ایران چاپ و منتشر شود موجود است.

مجموعه‌های مهمی از اهل خرد و نویسندگانی چون سعید نفیسی، جمالزاده، حکمت، مهدوی و ... در این مجموعه موجود است.

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران دارای ۱۹۳۷ عنوان روزنامه در ۳۳۳۵۶۰ نسخه و ۲۴۸۵ عنوان نشریه فارسی و ۲۵۳۳ عنوان نشریه لاتین در ۲۹۴۶۶۸ نسخه است.

روزنامه‌ها به ترتیب تاریخ و در هر تاریخ به ترتیب الفبای عنوان سازمان یافته‌اند. سالی از مخزن به روزنامه‌های پیش از ۱۳۵۷ اختصاص دارد که روزنامه‌ها به ترتیب الفبای عنوان و سپس به ترتیب زمان انتشار مرتب شده‌اند. در سالن دیگری روزنامه‌ها از سال ۱۳۵۷ و پس از آن به ترتیب سال انتشار و در هر سال به ترتیب الفبای عنوان قرار گرفته‌اند. فاصله بین قفسه‌ها طوری با افزایش تعداد سینی‌ها طراحی شده است که روزنامه زیرین نهایتاً وزن سه روزنامه دیگر را تحمل کند و این مسئله نابودی منابع را به تأخیر می‌اندازد. از طرفی روزنامه‌ها افقی قرار دارند. در برخی سازمان‌ها روزنامه‌ها را عمودی قرار می‌دهند و این موجب نابودی سریع روزنامه‌ها می‌شود؛ زیرا در حالت عمودی سطح تماس با قفسه بسیار کم می‌شود و چون نیرو همواره وزن روزنامه است، طبق قانون فیزیکی $(P=F/A)$ سطح کمتر با نیروی ثابت، فشار بیشتری اعمال می‌کند و این فشار به نابودی

شیرازه و صحافی و از هم‌پاشیدگی روزنامه منجر می‌شود.

نشریات این کتابخانه فهرست‌نویسی شده‌اند و بر اساس روش کتابخانه کنگره آمریکا و گسترش‌های کتابخانه ملی دارای موضوع و شماره رده‌بندی هستند. نشریات در مخازن به ترتیب شماره رده‌بندی سازمان یافته‌اند؛ بنابراین قابلیت جست‌وجوی موضوعی دارند و کاربران می‌توانند موضوعات نزدیک به هم را از طریق کارت‌های فهرست‌نویسی و رفبرگه جست‌وجو کنند.

هم‌اکنون به معرفی بخشی از این گنجینه نفیس در بازه زمانی قبل از سال ۱۳۱۰ش (۱۳۴۹ق / ۱۹۳۱م) می‌پردازیم. از آنجا که معرفی تمام منابع ارزشمند با توجه به محدودیت موجود در نگارش ممکن نیست؛ در این گزارش مجلاتی معرفی می‌گردند که به لحاظ تاریخی و موضوعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند.

بخش نخست:

ادب، روزنامه ادب که صاحب امتیاز آن میرزا ابوالحسن خان ادیب‌الممالک و دوره دوم آن میرزا صادق خان ادیب‌الممالک بود جزء روزنامه‌های چاپ سنگی است؛ سه شماره در ماه از ۱۳۱۶ تا ۱۳۲۶ق در مشهد و تهران چاپ می‌شده است و از شماره یک مربوط به رمضان ۱۳۱۷ق تا شماره ۱۸۹ که در سال ۱۳۲۴ق. منتشر شده است، به صورت افست و میکروفیلم نیز در کتابخانه مرکزی موجود است. چاپ افست این روزنامه نیز وجود دارد.

اطلاع، روزنامه اطلاع به مدیریت محمد حسن خان اعتمادالسلطنه، محمد باقر خان اعتمادالسلطنه و مجیرالدوله مستوفی به صورت چاپ سنگی و نامرتب از ۱۲۹۸ تا ۱۳۲۵ق در تهران چاپ

می‌شده است؛ از شماره یک ربیع‌الثانی ۱۲۹۸ق تا شماره ۱۰ شعبان ۱۳۲۵ق، همچنین میکروفیلم و چاپ افست آن در کتابخانه موجود است.

ایران، روزنامه ایران که شش دوره انتشار داشت و از سال ۱۲۵۲ روزنامه رسمی و جانشین هفته‌نامه‌های علمیه، دولت ایران و ملت سینه بوده، سه شماره در هفته منتشر می‌شد و مدیریت آن به ترتیب با محمد حسن خان اعتمادالسلطنه، محمد باقر خان ادیب و میرزا محمد ندیم باشی بوده و از سال ۱۲۹۵ عنوان آن برای مدت کوتاهی به «ایران سلطانی» تغییر یافت و مدیران این دوره میرزا سید حسین اردبیلی، میرزا محمد خان ملک‌زاده و میرزا اسمعیل یگانه بودند. از سال ۱۳۰۲ روزانه شد و صاحب امتیاز آن میرزا زین‌العابدین خان رهنما بود که هیئت تحریری به ریاست آقا شیخ یحیی کاشانی به وجود آورد. از سال ۱۳۱۶ امتیاز انتشار آن به عبدالمجید موقر ملقب به مترجم‌الممالک واگذار گردید و «ایران» روزنامه بزرگ صبح تهران به سردبیری علی هاشمی حائری شد. پس از سوم شهریور ۱۳۲۰ امتیاز آن مجدداً به رهنما بازگردانده شد و روزنامه به مدیریت حمید رهنما ادامه یافت. این روزنامه از سال ۱۲۵۲ تا ۱۳۲۵ش در تهران انتشار یافت. از شماره یک محرم ۱۲۸۸ تا شماره ۳۲۳۸ اردیبهشت ۱۳۰۹ جزء موجودی این کتابخانه است و شماره‌های قبل از ۱۳۱۳ چاپ سنگی است.

چارچی ملت، این روزنامه به صورت چاپ سنگی و در قطع‌های گوناگون به صورت دو، سه و پنج ستونی چاپ می‌شد. چارچی ملت در تهران به مدیریت آقا سید حسین ابراهیم‌زاده تأسیس و در سال ۱۳۲۸ق منتشر شد. این هفته‌نامه فکاهی - انتقادی دارای کاریکاتور است. اسم روزنامه به خط شکسته درشت نوشته می‌شد؛ در بالای آن «مشروطه بی قانون» و در یک طرف «آزادی استبداد» و در طرف دیگر «توقیف قانون» و در زیر آن این شعر درج می‌شد: «مشروطه نگه دار که مشروطه نکوست* هم لایق دشمن است و هم لایق دوست». چارچی ملت در سال ۱۳۳۷ق پس از یک سال تعطیلی و توقیف در اوایل ماه شعبان به امر دولت از توقیف خارج و اولین شماره از سال یازدهم آن در نیمه شعبان زینت‌بخش مطبوعات گردید. این روزنامه از سال شانزدهم دچار وقفه‌هایی در انتشار بوده است و از سال ۱۳۴۴ق شورای عالی فرهنگ امتیاز روزنامه را در تهران به میرزا علی خان ندائی واگذار کرد و تا سال ۱۳۴۵ق نیز انتشار یافت.

حبل‌المتین، هفته‌نامه‌ای بود که سه دوره انتشار داشت و دوره اول آن چاپ سنگی بود. در سال ۱۳۱۱ق به مدیریت سید جلال‌الدین الحسینی کاشانی ملقب به مؤیدالاسلام در کلکته و در تهران در سال ۱۳۲۵ق منتشر شد. در این دوره مدیرکل روزنامه مؤیدالاسلام و دبیر آن آقا شیخ یحیی کاشانی بود. سردبیری آن را در بعضی سال‌ها بانو فرخ سلطان کاشانی به عهده داشته است. دوره سوم آن در رشت

به مدیریت آقا میرزا سید حسن کاشانی تأسیس و در سال ۱۳۲۷ق طبع شد. حبل‌المتین معمولاً در ۲۴ صفحه و در قطع وزیری بزرگ و به شکل دو ستونی چاپ می‌شد. اسم روزنامه به خط نسخ درشت و در بالای آن عبارت «نامه مقدسه» و در قسمت پایین عنوان، سال تأسیس یعنی ۱۳۱۱ ذکر می‌شد. حبل‌المتین در سه دوره انتشار بیش از ۳۲ بار توقیف شد. نخستین روزنامه‌ای است که پس از اعلام مشروطیت توقیف شد و انتشار آن تا سال ۱۳۳۰ق ادامه داشت. کتابخانه مرکزی قسمت اعظم این روزنامه را دارد که میکروفیلم شده است. چاپ افست آن نیز موجود است.

خلاصه‌الحوادث، روزنامه خلاصه‌الحوادث به مدیریت محمد باقر خان ملقب به اعتمادالسلطنه و مجیرالدوله مستوفی از ۱۳۱۶ تا ۱۳۲۱ق روزانه در تهران منتشر می‌شد. از شماره ۴۰۱ محرم ۱۳۱۸ق تا شماره ۴۲ رمضان ۱۳۲۱ق جزء موجودی کتابخانه مرکزی است؛ لازم به توضیح است که این موجودی کامل نیست. میکروفیلم و چاپ افست آن در کتابخانه موجود است.

رعد، این روزنامه در تهران به مدیریت و صاحب امتیازی سید ضیاءالدین طباطبایی مدیر روزنامه‌های شرق و برق تأسیس و در قطع ۴۰ در ۵۵ سانتی‌متر منتشر می‌شد. در دوره‌ای نیز به مدیریت میرزا علی قمی انتشار یافت. هر شماره از آن چهار صفحه دارد و بالای عنوان عبارت «روزنامه یومیه ملی مستقل الافکار» درج می‌شد. پس از توقیف روزنامه شرق از طرف دولت، سید ضیاءالدین اقدام به تأسیس و نشر روزنامه برق کرد. سید پس از دریافت حکم توقیف روزنامه برق از سوی نظمی، بلادرنگ روزنامه رعد را منتشر کرد. روزنامه رعد به همان سبک و رویه روزنامه‌های شرق و برق، یومیه منتشر می‌شد و در هر نوبت ۱۵۰۰ نسخه با چاپ سربی در مطبعه روشنایی طبع می‌گردید. در آخرین شماره سال سوم، رعد ضمن یک اخطاریه تعطیلی موقت روزنامه را به خوانندگان اعلام می‌دارد. شاید علت تعطیلی روزنامه پیشرفت قشون نیروی عثمانی در ایران بود؛ چون سید ضیاءالدین طرفدار متفقین بود و به‌ناچار روزنامه را تعطیل و ایران را ترک کرد. وی پس از مراجعت از روسیه بار دیگر روزنامه رعد را در تهران منتشر کرد و انتشار آن تا جمادی‌الآخر ۱۳۳۶ق ادامه داشت. در این وقت کابینه مستوفی‌الممالک تشکیل شد (۱۲۹۶) و در کابینه او تمام جراید سیاسی از قبیل رعد، شوری و ایران نو تعطیل شد. این روزنامه بار دیگر از توقیف خارج شد و از روز سه‌شنبه ۱۸ ربیع‌الثانی مطابق اول برج دلو ۱۲۹۷ مجدداً انتشار یافت و کمابیش تا کودتای حوت ۱۲۹۹ منتشر شد.

شفق سرخ، روزنامه‌ای سیاسی بود که موجد و نگارنده آن علی دشتی و مدیر مسئول و سردبیر آن مایل توپسرکانی بودند. این روزنامه در تهران هفته‌ای سه شماره منتشر می‌شد و هر شماره چهار صفحه داشت. قطع آن ۵۵ در ۳۸ سانتی‌متر بود و مطالب آن در هر شماره

حداکثر در پنج ستون می‌آمد. از بانفوذترین روزنامه‌های دوران خود بوده و سه دوره انتشار داشت. پس از توقیف، روزنامه‌های عصر انقلاب و عهد انقلاب به جای آن منتشر شدند؛ مدیر بازداشت شد و در دوره سوم انتشار دخالت نداشت. گفته می‌شود پس از شهریور ۱۳۳۰ ش هم منتشر شده است.

صبح صادق، روزنامه‌ای سیاسی که در سال ۱۳۲۵ ق انتشار آن آغاز گردید. این روزنامه در قطع ۳۳ در ۲۲ سانتیمتر و به صاحب امتیازی مرتضی قلی خان مؤیدالملک، سردبیری میرزا علی خان زنجانی و مدیریت مهدی قلی خان مؤید دیوان در تهران منتشر می‌شد. هر شماره چهار صفحه داشته و مطالب آن دوستونی نگاشته می‌شد. فهرست مندرجات تنها در اولین شماره این روزنامه در ستون اول به چشم می‌خورد. مطالب در دو بخش اخبار داخلی و خارجی ارائه می‌شد. در پایان هر شماره نرخ ارزاق و لوازم معیشت و اوقات شرعی در جداولی جداگانه ارائه می‌گردید. از روزنامه‌های معروف بعد از صدور فرمان مشروطیت به‌شمار می‌رود. در روز گلوله‌باران مجلس شورای ملی دفتر این روزنامه نیز به گلوله بسته شد.

صوراسرافیل، هفته‌نامه‌ای سیاسی - تاریخی - اخلاقی و طرفدار مشروطیت بود که در سال ۱۳۲۵ ق در تهران در قطع ۳۴ در ۲۲ سانتی متر چاپ می‌شد. هر شماره هشت صفحه داشت و مطالب آن دوستونی نگاشت می‌شد. در زیر عنوان روزنامه آیه «فاذا نفخ فی الصور فلا انساب بینهم» درج می‌شد. مدیر روزنامه میرزا جهانگیر خان شیرازی معروف به صوراسرافیل و میرزا قاسم خان تبریزی و سردبیر آن میرزا علی اکبر خان قزوینی (دهخدا) بود. معروف‌ترین روزنامه پس از صدور فرمان مشروطیت بوده و در دوره‌ای توقیف شده‌است. قزاق‌ها در روزهای استبداد صغیر میرزا جهانگیر خان را در باغشاه با طناب خفه کرده و جسدش را در خندق انداختند. ستون چرندوپرند نوشته دهخدا در این هفته‌نامه نیز شهرت بسیار داشت.

کوکب دری ناصری، هفته‌نامه خبری مصور مشروطه‌خواه بود. این روزنامه به مدیریت آقا میرزا محمد ناظم‌الاسلام کرمانی در تهران در سال ۱۳۳۵ ق و به جای روزنامه نوروز منتشر می‌شد. سال تأسیس روزنامه نوروز ۱۳۲۳ ق بوده و از سال سوم به بعد با عنوان کوکب دری ناصری و کوکب دری انتشار یافت. در بالای عنوان کوکب دری ناصری واژه «نوروز» هم دیده می‌شد. در زیر عنوان می‌نوشتند: «در این جریده از مطالب علمی و ادبی و سیاسی و تاریخی و قواعد عامه و وقایع امور متعلقه به مدارس بحث می‌شود. سالی ۴۰ نمره طبع و توزیع می‌شود». هر شماره از هفته‌نامه در هشت صفحه و دوستونی در قطع ۲۰ در ۳۴ سانتی متر و با خط نسخ و چاپ سنگی طبع و توزیع می‌شده‌است. در ستون اول از صفحه اول هر شماره فهرست مندرجات آن شماره دیده می‌شود.

کوکب ناصری، هفته‌نامه خبری - اجتماعی بود که به مدیریت

میرزا مصطفی شیخ‌الاسلام بهبهانی در بمبئی در سال ۱۳۰۹ ق به صورت چاپ سنگی منتشر می‌شد. در زیر عنوان روزنامه آمده‌است: «در این اخبارنامه از هرگونه حوادث و وقایع و سیاسیات مدن و پلیتیک دول منافع عمومی از علم و حکمت و تجارت و فلاح و صنایع و بدایع نوشته می‌شود». هر شماره از روزنامه در هشت صفحه و سه ستونی در قطع ۳۴ در ۵۰ سانتی متر و با خط نستعلیق طبع می‌شد. از شماره پنج به بعد آن در قطع ۴۵ در ۲۹ سانتی متر انتشار می‌یافت. بالای عنوان روزنامه تصویر تاج و ستاره دیده می‌شد و عبارت «The Koukabe Nasseri» به صورت قوسی نوشته می‌شد.

نسیم شمال، هفته‌نامه‌ای ادبی - فکاهی با موضوعات اخلاقی و مذهبی، در رشت و تهران به مدیر مسئولی و صاحب امتیازی اشرف‌الدین الحسینی انتشار می‌یافت. هر شماره آن در قطع ۲۲ در ۳۶ سانتی متر، هشت صفحه داشته و مطالب آن دوستونی چاپ می‌شده‌است. در دوره‌ای توقیف شد. از روزنامه‌های بسیار معروف ولی نامرتب دوران خود بود. در زیر تصویر عنوان هر شماره این بیت تکرار می‌شد: «خوش خبر باشی ای نسیم شمال * که به ما می‌رسد زمان وصال». این روزنامه در دو دوره منتشر شد.

وقایع اتفاقیه، هفته‌نامه‌ای سیاسی - خبری و مصور بود که به صورت چاپ سنگی طبع می‌گردید. قطع آن ۳۵ در ۲۲ سانتی متر

از سال ۱۲۹۹ است.

ارمغان، مجله ماهانه ادبی - تاریخی بود که در ابتدا ناشر افکار و آثار اعضاء انجمن ادبی حکیم نظامی و بعد ارگان انجمن ادبی ایران بوده است. از معروف‌ترین مجلات ادبی دوران معاصر بود که در دو دوره منتشر شد. انتشار ارمغان در پهمن ماه ۱۲۹۸ش در تهران توسط مطبعه کلیمیان تهران آغاز شد. شماره اول از سال اول مجله با چاپ سربی در ۳۶ صفحه به قطع کوچک خشتی منتشر شد. همچنین مدیر و مؤسس این نشریه، حسن وحید دستگردی اصفهانی، صاحب امتیاز و نگارنده، محمود وحیدزاده نسیم دستگردی و سردبیر، محمد وحید دستگردی بودند. اغلب مطالب این مجله به موضوع ادبیات اختصاص داشت.

استیاد، هفته‌نامه سیاسی مخالف مشروطه‌خواهان، در قطع ۲۱ در ۱۷ سانتی‌متر منتشر می‌شد. مدیریت مجله به عهده مهدی شیخ الممالک بود. اولین شماره این نشریه در تیر ماه سال ۱۲۸۶ در مطبعه شرق تهران انتشار یافت. اغلب مطالب این مجله به موضوع سیاست و حکومت ایران در قرن ۱۳ اختصاص داشت.

الاسلام، مجله‌ای دینی، علمی، اخلاقی، سیاسی و تاریخی بود که در قطع ۲۴ در ۱۷ سانتی‌متر و در اول هر ماه در تهران طبع و نشر می‌شد. انتشار آن از سال ۱۲۹۱ مصادف با رمضان ۱۳۳۱ق آغاز شد. در قسمت پایین عنوان مجله آیه «واعتصموا بحبل الله جمیعا و لاتفرقوا» درج می‌شد. صاحب امتیاز و مدیرمسئول آن عبدالعلی مازندرانی لاریجانی بود. اغلب مطالب این مجله به موضوع اسلام اختصاص داشت.

الاسلام به مدیریت سید محمد علی داعی‌الاسلام اصفهانی،

بود و هر شماره در هشت صفحه منتشر و مطالب با خط نستعلیق و دست‌نویس نگاشته می‌شد. در زیر عنوان عبارت «اخبار داخله ممالک محروسه پادشاهی» قید می‌شد. معروف به «روزنامه اخبار دارالخلافة» (به معنی روزنامه خبرهای پایتخت) بود و به همت میرزا تقی‌خان امیرکبیر انتشار می‌یافت. مدیران آن میرزا جبار خان تذکره‌چی معروف به ناظم الهام خوئی، ادوارد برجیس و ابوالحسن غفاری ملقب به صنیع‌الدوله بودند. در سال ۱۲۶۷ق پس از انتشار ۴۷۱ شماره، عنوان آن به «روزنامه دولت علیه ایران» و از شماره ۵۹۳ به «روزنامه دولتی» تغییر یافت. بعد از «کاغذ اخبار» نخستین هفته‌نامه‌ایست که سال‌ها مرتب منتشر می‌شد. این روزنامه در تهران از سال ۱۲۶۷ق لغایت ۱۲۸۷ق منتشر می‌شد.

بخش دوم:

در ادامه به معرفی فهرستی از مجلات قدیمی موجود در کتابخانه مذکور در بازه زمانی قبل از ۱۳۱۰ش (۱۳۴۹ق / ۱۹۳۱م) می‌پردازیم. با توجه به محدودیت نگارش در این متن، مجلاتی معرفی می‌شوند که به لحاظ تاریخی و موضوعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند.

ادب که مدیر و صاحب امتیاز آن ع‌ع‌ع عبدالله‌زاده و مدیر و سردبیر آن به ترتیب امیر خیزی و یحیی دانش بودند از طرف هیئت محصلین مدرسه متوسطه در تبریز از پانزدهم عقرب سال ۱۲۹۸ش به صورت ماهنامه و به زبان‌های فارسی و فرانسه در قطع ۲۱ سانتی‌متر و به صورت چاپ سنگی منتشر می‌شد. موجودی کتابخانه مرکزی شماره یک از سال ۱۲۹۸ و شماره ۲

در اصفهان در سال ۱۳۸۱ ش معادل ۱۳۲۰ ق به صورت ماهنامه و در قطع ۲۱ سانتی‌متر به زبان‌های فارسی و عربی منتشر می‌شد. در بالای عنوان عبارت «گفتگوی صفاخانه اصفهان» دیده می‌شد. به همین علت عده‌ای لقب «گفتگوی صفاخانه اصفهان» به این مجله دادند. کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران شماره‌های ۱ تا ۱۲ از سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۱ ق مربوط به سال اول و شماره‌های یک و دو و چهار تا شش و هشت تا ۱۲ از سال‌های ۱۳۲۱ تا ۱۳۲۲ ق و شماره‌های ۱ تا ۱۲ از سال‌های ۱۳۲۲ تا ۱۳۲۳ ق و شماره‌های یک و دو از سال ۱۳۲۳ ق را دارد.

الاسلام که مؤسس و مصنف آن شیخ محسن فقیه شیرازی بود، در شیراز در مطبع مصطفوی از ذی‌القدره سال ۱۳۴۱ ق به صورت ماهنامه و به زبان فارسی در قطع ۲۰ سانتی‌متر منتشر می‌شد. مجله «دعوة الاسلام» چاپ بمبئی به نوعی مقدمه این مجله است. نشریه‌ای که فتوی داد مردم خمس و زکوة خود را به آن اختصاص دهند تا به انتشار ادامه دهد. موجودی کتابخانه از ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۱ ق را شامل می‌شود.

بلدیه، که اولین شماره آن در تهران در ماه جوزاء سال ۱۳۰۰ ش از طرف اداره نشریات بلدیه منتشر گردید. هر ماه دو شماره و هر شماره در ۱۸ صفحه و در قطع ۲۹ در ۲۱ سانتی‌متر انتشار می‌یافت. مطالب آن دوستونی بود. این مجله اخبار انجمن بلدی و مقالات اجتماعی، تاریخی، فنی و اطلاعات رسمی بلدیه را منتشر می‌کرد. صاحب امتیاز آن ارگان اداره نشریات بلدیه (شهرداری) تهران بود. مدیران به ترتیب: میرزا ابوالحسن خان معدنچی، عباس خلیلی، رضا شهرزاد، مهدی خان مافی ملقب به سعدالملک و کاظم شریفی بودند. هرچند عنوان مجله بلدیه بود، از حیث مطالب و مندرجات اطلاعات و احصائیه‌های بسیار مفیدی داشت. پس از آنکه مدیریت مجله در سال ۱۳۰۲ ش به آقای میرزا ابوالحسن خان معدنچی واگذار شد، ۱۴ شماره از آن منتشر و بعد در سال ۱۳۰۶ ش نیز سه شماره از آن منتشر گردید تا اینکه مدیریت آن به آقای سعدالملک مافی محول شد و از شهریور ۱۳۰۹ تا اسفند ۱۳۱۰ که مطابق سال نهم تأسیس مجله بود، ۱۲ شماره از آن منتشر گردید.

پیک سعادت نسوان، مجله‌ای ادبی - تربیتی و قسمتی از مندرجات آن راجع به زنان بود. در فروردین ۱۳۰۶ ش امتیاز این مجله به نام روشنگر نوع‌دوست از تصویب شورای عالی معارف گذشت و شماره چهار و پنج از سال اول آن به صاحب امتیازی خانم مذکور در شهر رشت در اردیبهشت و تیر ۱۳۰۷ ش منتشر شد. هر دو ماه یک شماره توسط مدرسه نسوان با چاپ سربی و در قطع ۲۱ در ۱۵ سانتی‌متر در مطبعه شرکت چاپخانه جاوید طبع گردید. ارگان جمعیت پیک نسوان در شهر رشت بود. مدیر مسئول این مجله فاطمه ضرابی‌پور بود.

توفیق، مجله هفتگی فکاهی، عضو جبهه آزادی از سال ۱۳۰۲ و در قطع ۴۰ در ۲۷ سانتی‌متر، سه‌ستونی منتشر می‌شد. مدیر و صاحبان امتیاز آن محمد علی توفیق، حسن توفیق، حسین توفیق و سردبیران حسین فرزام بهبودی، پرویز خطیبی و ابوالقاسم حالت بودند. این مجله در دو دوره و در تهران منتشر شد و از معروف‌ترین نشریات فکاهی دو دهه ۱۳۴۰ و ۱۳۳۰ بود. مطالب توفیق سیاسی، ادبی، اجتماعی و کاریکاتور بود. از سال ۱۳۴۱ یک ضمیمه ماهانه نیز با همین عنوان منتشر کرد. اغلب مطالب این مجله به موضوع طنزهای سیاسی ایرانی اختصاص داشت.

جمعیت نسوان وطن‌خواه ایران، ماهنامه ویژه بانوان و از نخستین نشریات زنان در ایران که به دست خود بانوان نوشته و اداره می‌شد. این مجله در تهران و در قطع کوچک خستی (۲۰ در ۱۶ سانتی‌متر) در مطبعه سربی (قناعت) طبع می‌گردید. شماره اول آن به صاحب امتیازی و مدیرمسئولی ملوک اسکندری در قوس سال ۱۳۰۲ ش منتشر شد. با اینکه بر روی جلد مجله نوشته می‌شد «در هر برج یک مرتبه طبع و نشر می‌شود»، به طور مرتب منتشر نمی‌شد. مطالب غالباً مربوط به زنان و تربیت دوشیزگان و اصلاحات اجتماعی و ادبیات این طبقه و بیشتر به قلم زنان و دوشیزگان بود.

خاور به مدیریت و سردبیری محمود عرفان، در شیراز توسط قرائت‌خانه معارف از ۱۲۹۹ ش به صورت ماهنامه و به زبان فارسی منتشر می‌شد. این مجله مصور بود و در قطع ۱۹ سانتی‌متر انتشار می‌یافت. موجودی کتابخانه از شماره یک سال ۱۲۹۹ تا شماره نه سال ۱۳۰۰ را شامل می‌شود.

دانشکده اصفهان که مدیریت میرزا عباس خان دهکردی متخلص به شیدا و به سردبیری مؤمن‌زاده، سید ابوالحسن فروز ملقب به قمی و میرزا محمد خان سپاهانی متخلص به شیوا در اصفهان توسط مطبعه فرهنگ از دلو ۱۳۰۳ به صورت ماهنامه و به زبان فارسی و در قطع ۲۲ سانتی‌متر منتشر می‌شد. دو دوره انتشار با فاصله زیاد داشت. کتابخانه مرکزی شماره‌های یک تا سه از سال ۱۳۰۳ و شماره‌های دو تا پنج و هفت از سال ۱۳۰۴ و شماره‌های یک تا چهار از ۱۳۱۳ و شماره پنج از سال ۱۳۱۴ را دارد.

دنیای ایران که صاحب امتیاز و مدیر مسئول آن حبیب‌الله نوبخت بهارستان بود، در شیراز از خرداد ۱۲۹۹ ش مطابق با رمضان ۱۳۳۸ ق به صورت دوهفته‌نامه و به زبان فارسی در قطع ۲۲ سانتی‌متر منتشر می‌شد. موجودی این کتابخانه شماره‌های یک تا چهار از سال ۱۳۳۸ ق و شماره‌های شش تا ۱۰ از سال ۱۳۳۹ ق را شامل می‌شود. زبان زنان که صاحب امتیاز، مدیر مسئول و سردبیر آن صدیقه دولت‌آبادی و سردبیر آن اختر معدلی و هیئت تحریریه‌اش عده‌ای از بانوان دانشمند بودند در تهران و در مطبعه حقیقت از ۱۲۹۸ به صورت ماهنامه منتشر می‌شد و ادامه انتشار روزنامه زبان زنان بود که در

سنگی بود. موجودی کتابخانه شماره‌های یک تا پنج از سال‌های ۱۳۱۸ تا ۱۳۱۹ق و شماره‌های شش تا ۱۹ از سال‌های ۱۳۲۴ تا ۱۳۲۵ق است.

کاوه، فصلنامه‌ای ادبی - سیاسی بود که به بررسی مسائل سیاست داخلی و خارجی زمان خود می‌پرداخت. این مجله را ایرانیان خارج از کشور در برلین و مونیخ انتشار می‌دادند. هر شماره در هشت صفحه به صورت دوستونی و در قطع ۳۴ در ۲۴ سانتی‌متر منتشر می‌شد. حسن تقی‌زاده و محمد عاصمی صاحبان امتیاز آن بودند. اولین شماره کاوه در پانزدهم شهریور ۱۲۸۵ یزدگردی برابر با هجدهم ربیع‌الاول ۱۳۳۴ق مصادف با بیست و چهارم ژانویه ۱۹۱۶م طبع گردید. مطالب این مجله درباره سیاست جهانی و تاریخ سیاسی جنگ جهانی اول (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸) بود.

کمال که صاحب امتیاز آن میرزا حسین طبیب‌زاده تبریزی ملقب به کمال بود، در تبریز از دهم رجب ۱۳۱۷ق سه شماره در ماه به زبان فارسی با تصویر و در قطع ۲۲ سانتی‌متر منتشر می‌شد. دو دوره انتشار با فاصله بسیار و تغییر محل انتشار از تبریز به قاهره داشته است و از مطبوعاتی بوده که ایرانیان خارج از کشور منتشر می‌کردند. شماره‌های ۱ تا ۲۸ از سال‌های ۱۳۱۷ تا ۱۳۱۸ق آن موجود است.

گنجینه فنون، مجله‌ای علمی - ادبی بود که در تبریز به صورت چاپ سنگی توسط کتابخانه تربیت طبع می‌گردید. صاحب امتیاز آن میرزا محمدعلی خان تربیت و مدیران آن سید حسن تقی‌زاده، حسین عدالت و یوسف اعتصام‌الملک بودند. این مجله در ۲۴ شماره در سال‌های ۱۳۲۰ لغایت ۱۳۲۱ق به صورت دو شماره در ماه انتشار آمی‌یافت. اولین شماره آن در ذی‌قعدة ۱۳۲۰ق برابر با ژانویه ۱۹۰۳م منتشر شد. اغلب مطالب مجله درباره علوم قدیم، صنعت، جغرافیا و ادبیات بود. موجودی کتابخانه شماره‌های ۱ تا ۲۴ سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۱ق است. این مجموعه کامل در زمستان ۱۳۸۱ توسط کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران به صورت افست تجدید حیات یافت.

مدرسه عالی فلاحت کرج، ماهنامه‌ای علمی و عملی با محتوای اطلاعات و معلومات مربوط به فلاحت و زراعت است که به مدیریت مرتضی گل‌سرخ‌ی به زبان فارسی و فرانسه منتشر می‌شد. این نشریه از اسفند سال ۱۳۰۹ در کرج و توسط مدرسه عالی فلاحت کرج منتشر شد. عنوان «مجله مدرسه عالی فلاحت کرج» به صورت قوسی نوشته می‌شد و در زیر آن تصویری از نمای مدرسه عالی فلاحت کرج دیده می‌شد. پشت جلد مجله، عنوان آن به زبان فرانسه «Revue Mensuelle de l'ecole superieur d'agriculture de Keredj» درج می‌شد.

معرفت به مدیریت میرزا عبدالله الحسینی الجهانشاهی در تبریز توسط مدرسه معرفت و از ربیع‌الاول سال ۱۳۱۹ق به صورت ماهنامه

اصفهان و به صورت دوهفته‌نامه به زبان فارسی و در قطع ۲۰ سانتی‌متر منتشر می‌شد. اولین مجله‌ای است که کلمه زن در عنوان آن به کار رفته است. دو دوره انتشار داشته که دوره دوم پس از شهریور ۱۳۲۰ بود. موجودی کتابخانه مرکزی به قرار زیر است: شماره سه از سال ۱۳۰۱ و شماره یک از سال ۱۳۲۱ و شماره‌های دو تا چهار و شش تا هشت از سال ۱۳۲۳ و شماره یک تا سه از سال ۱۳۲۴.

فلاحت مظفری، این مجله به صورت دوهفته‌نامه مصور به صاحب امتیازی فخریم السلطنه، رئیس کل فلاحت دولت در جمادی الاولی ۱۳۱۸ق برابر با ۱۲۷۹ش، پانزدهم هر ماه در تهران و توسط اداره مرکزی کل فلاحت طبع و توزیع می‌شد. برخی شماره‌های آن (شماره‌های سوم، چهارم و پنجم) به صورت چاپ سنگی و با خط نستعلیق در قطع ۱۸ در ۲۱ سانتی‌متر و در ۱۶ صفحه، دوستونی منتشر می‌شد. صفحه‌شمار شماره‌های گوناگون آن مسلسل‌وار است. روی جلد و در صفحه اول مجله، بر روی واژه فلاحت مظفری که درون سنبل گندم درج شده، تصویر شیر و خورشید دیده می‌شد. در زیر عنوان روی جلد نوشته می‌شد: «این جریده در تحت حمایت مخصوص بندگان اعلیحضرت قوی شوکت اقدس شاهنشاهی خلدالله ملکه و سلطانه است». مطالب غالباً به موضوع کشاورزی اختصاص داشت. از قدیمی‌ترین نشریات دولتی و شماره‌های سه تا پنج آن چاپ

به زبان فارسی و در قطع ۲۲ سانتی‌متر منتشر می‌شد. موجودی این کتابخانه فقط شماره دو از سال ۱۳۱۹ق است.

نوروز به مدیریت میرزا محمد ناظم‌الاسلام کرمانی و به سردبیری میرزا کاظم خان طیب کرمانی در تهران از بیست و دوم ذی‌الحجه ۱۳۲۰ق به زبان فارسی و به صورت هفته‌نامه دارای جدول و در قطع ۲۲ سانتی‌متر منتشر می‌شد. پس از یک‌سال و نیم عنوان آن به «کوکب دری ناصری» تغییر یافت. موجودی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران شامل شماره‌های ۱ تا ۴۸ از سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۱ق و شماره‌های یک‌وسه‌از سال ۱۳۲۲ق است.

در مخزن لاتین کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران هفته‌نامه‌هایی در هیئت روزنامه و روزنامه‌هایی به زبان‌های انگلیسی، فرانسوی، آلمانی و ... موجود است که به‌عنوان نمونه می‌توان به Ekonomicheskia، Gazeta، Financial Times، Iran Daily، Iran News، Kayhan International، Liberal Star & Tehran Times اشاره کرد.

در همین مخزن نشریات لاتین بسیار باارزشی وجود دارد که بعضی از آنها منحصر به فرد هستند. از جمله نشریات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

Archaeology، این نشریه که توسط Archaeological Institute of America در نیویورک از سال ۱۹۴۸ به زبان انگلیسی و به صورت دوماهانه منتشر می‌شود و شاپای آن ۸۱۱۳ - ۰۰۰۳ است؛ از جلد ۱۸ سال ۱۹۶۵ تا سال ۲۰۰۴ به‌طور کامل جزء موجودی این کتابخانه است.

Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan، این نشریه در برلین توسط Dietrich Reimer Verlag GmbH از سال ۱۹۶۸ به صورت سالانه و به زبان‌های آلمانی، انگلیسی و فرانسوی منتشر می‌شود؛ موجودی کاملی از این نشریه از سال ۱۹۶۸ تا ۱۹۹۵ در مخزن کتابخانه موجود است.

Asian and African Studies، این نشریه در اسرائیل توسط Institute of Middle Eastern Studies از سال ۱۹۶۵ تا ۱۹۹۳ به صورت سه شماره در سال و به زبان انگلیسی و با شاپای ۸۲۸۱ - ۰۰۶۶ منتشر می‌شد. موجودی این کتابخانه کامل است.

Asian affairs، این نشریه در لندن توسط Royal Society for Asian Affairs از سال ۱۹۰۳ به صورت سه شماره در سال و به زبان انگلیسی و با شاپای ۸۳۷۴ - ۰۳۰۶ منتشر می‌شود. موجودی این کتابخانه کامل است.

British Journal for the Philosophy of Science، این نشریه در آکسفورد توسط Oxford University Press از ۱۹۵۰ به صورت فصلنامه و به زبان انگلیسی و با شاپای ۰۸۸۲ - ۰۰۰۷ منتشر

می‌شود. موجودی این کتابخانه کامل است.

British Journal of Medical Psychology، این نشریه در لایسنستر انگلیس توسط The British Psychological Society از سال ۱۹۲۰ به صورت فصلنامه و به زبان انگلیسی و با شاپای ۰۸۳۵ - ۱۴۷۶ منتشر می‌شود. موجودی این کتابخانه کامل است. British Journal of Middle Eastern Studies، این نشریه در آیینگدن انگلیس توسط Centre for Middle Eastern & Islamic Studies از سال ۱۹۷۴ به صورت شش ماه یک‌بار و به زبان انگلیسی و با شاپای ۰۱۹۴ - ۱۳۵۳ منتشر می‌شود. موجودی این کتابخانه از ۱۹۷۴ تا ۲۰۰۳ است.

پی‌نوشت‌ها

1. serials

۲. در جهت معرفی این مجموعه ارزشمند تاکنون کارهای زیر انجام شده‌است: «فهرست روزنامه‌های فارسی از ۱۲۶۷ قمری تا ۱۳۲۰ شمسی» که شامل ۳۶۵ عنوان است در سال ۱۳۵۴ و «فهرست مجله‌های فارسی از ابتدا تا سال ۱۳۲۰» که شامل ۱۸۵ عنوان نشریه است توسط مرتضی سلطانی در سال ۱۳۵۶ تهیه و منتشر شد. «فهرست روزنامه‌های فارسی از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ شمسی» توسط ولی‌مراد صادقی‌نصب که ۱۴۱۳ عنوان را در برمی‌گیرد در سال ۱۳۶۰ به چاپ رسید. «فهرست مجله‌های کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران از آغاز تا پایان ۱۳۸۵» که شامل ۲۴۸۴ عنوان است توسط مهران آشوری در دو جلد تنظیم شده‌است.

مآخذ

۱. آشوری، مهران (۱۳۸۵). «فهرست مطبوعات چاپ سنگی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران»، کتاب ماه کلیات، ۱۰۱ - ۱۰۲.
۲. آشوری، مهران (۱۳۸۷). «فهرست مجلات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران (از آغاز تا پایان ۱۳۸۵)»، تهران: دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد.
۳. آشوری، مهران (۱۳۸۷). «مدیریت پی‌آیندها برای کتابداران، تهران: سمت.
۴. برزین، مسعود (۱۳۷۱). «شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ شمسی»، تهران: بهجت.
۵. صدر هاشمی، محمد (۱۳۲۷ - ۱۳۳۱). «تاریخ جرائد و مجلات ایران»، اصفهان: [بی‌نا].
۶. میلارد، اسکات (۱۳۸۷). «مدیریت پی‌آیندها برای کتابداران»، ترجمه مهران آشوری، تهران: سمت.